

# SPIS TREŚCI

## CZĘŚĆ I

**Zdzisław J. Winnicki**

Recenzja wydawnicza dysertacji dra A. Białego pt. „Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939” ..... 13

**Nota redakcyjna** ..... 17

**Wstęp** ..... 19

**Rozdz. I. Sytuacja na Kresach Północno-Wschodnich  
Rzeczypospolitej w latach 1918–1927** ..... 39

1.1. Skutki I wojny światowej ..... 39

1.2. Losy Polaków ..... 47

1.3. Walka Polski o opanowanie kresów Północno-Wschodnich ..... 60

1.3.1. Zagłębie Dąbrowskie ..... 63

1.3.2. Tło rewolucyjne ..... 64

1.3.3. Pierwsze walki ..... 66

1.3.4. Pierwszy etap wojny ..... 68

1.3.5. Ofensywa z lata 1919 roku ..... 69

1.3.6. Wojna 1920 roku ..... 71

1.3.7. Ofensywa radziecka i Bitwa Warszawska ..... 74

1.4. Próba zawarcia pokoju. Następstwa traktatu ryskiego ..... 81

1.5. Powroty Polaków, przyczyny pozostania ..... 97

1.5.1. Jeńcy wojenni ..... 97

1.5.2. Repatrianci ..... 103

1.6. Podsumowanie ..... 113

**Rozdz. II. Polacy I ich losy przed utworzeniem Rejonu  
Narodowościowego (1921–1925)** ..... 115

2.1. Stan liczebny ludności polskiej ..... 115

2.2. Struktura socjalna ludności ..... 134

2.3. Stosunki polsko-białoruskie ..... 137

2.4. Kultura i oświata ..... 141

2.5. Gospodarka na wsi i w mieście ..... 142

2.6. Podsumowanie ..... 145

|                                                                                                                                         |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Rozdz. III. Utworzenie Polskiego Rejonu Narodowościowego,<br/>jego funkcjonowanie .....</b>                                          | <b>147</b> |
| 3.1. Przyczyny powołania Rejonu .....                                                                                                   | 147        |
| 3.2. Biuro Polskie .....                                                                                                                | 153        |
| 3.3. Zjazdy włościańskie .....                                                                                                          | 163        |
| 3.3.1. Zjazd włościan białoruskich pochodzenia polskiego w Mińsku<br>(28 II–3 III 1926 r.) .....                                        | 163        |
| 3.3.2. I Wszecbiałoruski Zjazd Kobiet i Robotnic Polek<br>w Mińsku (1925-1926) .....                                                    | 171        |
| 3.3.3. Zjazd Polaków niemieszkających w Polsce .....                                                                                    | 185        |
| 3.4. Rozwój oświaty i kultury .....                                                                                                     | 191        |
| 3.4.1. Oświata, programy nauczania, szkoły z językiem polskim .....                                                                     | 191        |
| 3.4.2. Polskie periodyki – ogólnokrajowe i regionalne .....                                                                             | 200        |
| 3.5. Gospodarka na wsi .....                                                                                                            | 208        |
| 3.6. Podsumowanie .....                                                                                                                 | 211        |
| <b>Rozdz. IV. Rola Kościoła katolickiego (rzymskokatolickiego)<br/>wśród społeczności polskiej .....</b>                                | <b>213</b> |
| 4.1. Rys historyczny katolicyzmu na ziemiach białoruskich .....                                                                         | 213        |
| 4.2. Kościół katolicki na Wschodzie w dobie bolszewizmu .....                                                                           | 217        |
| 4.3. Antyreligijne akty prawne .....                                                                                                    | 226        |
| 4.4. Postanowienia antyreligijne .....                                                                                                  | 234        |
| 4.5. Piśmiennictwo antyreligijne .....                                                                                                  | 242        |
| 4.6. Walka z Kościołem katolickim .....                                                                                                 | 249        |
| 4.7. Bezbożnicy i ich działalność .....                                                                                                 | 260        |
| 4.8. Podsumowanie .....                                                                                                                 | 266        |
| <b>Rozdz. V. Likwidacja Polskiego Rejonu. Terror i ludobójstwo państwa<br/>sowieckiego wobec Polaków na Białorusi (1937–1938) .....</b> | <b>269</b> |
| 5.1. Przyczyny likwidacji Rejonu .....                                                                                                  | 269        |
| 5.2. Oskarżenia i oddziaływania ideologiczne .....                                                                                      | 282        |
| 5.3. Założenia „Operacji polskiej” NKWD.....                                                                                            | 286        |
| 5.4. Wymordowanie i wysiedlanie ziemiaństwa oraz drobnej szlachty .....                                                                 | 295        |
| 5.5. Wysiedlenia z Rejonu i strefy nadgranicznej .....                                                                                  | 303        |
| 5.6. Przyczyny gospodarcze i polityczne .....                                                                                           | 314        |
| 5.7. Kolektywizacja .....                                                                                                               | 323        |
| 5.8. Walka z polskimi chłopami zwanymi kułakami .....                                                                                   | 329        |
| 5.9. Rozmiary eksterminacji Polaków .....                                                                                               | 340        |
| 5.10. Podsumowanie .....                                                                                                                | 353        |
| <b>Zakończenie .....</b>                                                                                                                | <b>355</b> |
| <b>Bibliografia.....</b>                                                                                                                | <b>363</b> |
| <b>Spis tabel, diagramów i map .....</b>                                                                                                | <b>409</b> |
| <b>Załączniki .....</b>                                                                                                                 | <b>469</b> |
| a) archiwalne .....                                                                                                                     | 469        |
| b) prasowe .....                                                                                                                        | 491        |
| <b>Zdjęcia .....</b>                                                                                                                    | <b>501</b> |

|                                                  |     |
|--------------------------------------------------|-----|
| Streszczenie rozprawy w języku polskim .....     | 507 |
| Streszczenie rozprawy w języku białoruskim ..... | 511 |
| Streszczenie rozprawy w języku rosyjskim .....   | 515 |
| Streszczenie rozprawy w języku angielskim .....  | 519 |

## Część II Aneks

|                                                                                                                                             |            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Wprowadzenie .....</b>                                                                                                                   | <b>525</b> |
| 1. Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach 1937–1938 .....                                                                  | 529        |
| 2. Lista Polaków jako osoby bez określonej narodowości<br>rozstrzelane na terenie Mińska w latach 1937–1938 .....                           | 687        |
| 3. Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach 1937–1938<br>urodzonych na ziemiach współczesnej Rzeczypospolitej Polskiej ..... | 697        |
| 4. Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach 1937–1938<br>(Memoriał wersja w języku rosyjskim) .....                          | 719        |

Podstawową zaletą rozprawy jest właśnie to, że dr Biały – polkośśny, jedyńy badacz z Polski – dotarł do niezmanyh, często dotąd nieogłoszonych materyałów, dokumentów, jakże zachowały się w obecne białoruskych archiwach. O istnieniu zasobów tych badacze krajowi mogli się jedynie domyślać, że istnieją, natomiast nikt do nich dotąd nie dotarł. Ponadto, dr Biały – znów, jako jeden z bardzo nielicznych – dotarł do zbiorów bibliotecznych centralnych i lokalnych na Białorusi, gdzie zachowały się materyały niezwykle cenne takie jak polskojęzyczna prasa sowiecka nadawana na ideologizację blisko 300 tys. Polaków (pierwotny obszar RSRS do 1924/25 r. zamieszkiwało ogółem około 1,5 mln. mieszkańców różnych narodowości). Prasa ta, mimo jej ideologicznego charakteru, jest cennym źródłem wskazującym na rozpowszechnienie terytorialne ludności polskiej, jej prosowiecką aktywizację, kształcenie w języku polskim, udział w sowieckich instytucjach administracyjnych i politycznych, a także poprzez krytykę ukazującym jej nastawienie, stosunek do kolektywizacji oraz stopniowo likwidowanych zgromadzeń religijnych i placówek Kościoła katolickiego traktowanego wówczas (i będącego faktycznie) jako „Kościół polski”. A. Biały dotarł także do współczesnych (znów: mało znanych w Polsce) opracowań naukowych dotyczących problematyki polskiej w ówczesnej RSRS, zarówno opracowanych na zlecenie